

УДК 343.98:343.61

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ: ПОНЯТТЯ ТА ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

Ельвіра ОРЖИНСЬКА,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри професійних та спеціальних дисциплін

Херсонського факультету

Одеського державного університету внутрішніх справ

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню місця криміналістичної характеристики кримінального правопорушення в системі науки криміналістики, розгляду підходів до її визначення та встановлення ролі такої характеристики для досудового розслідування, запобігання правопорушенням та розкриття кримінальних правопорушень. Автором акцентовано увагу на тому, що поняття криміналістичної характеристики кримінального правопорушення досі належить до дискусійних, серед учених не сформована єдина загальновизнана думка. Зокрема, деякі вчені взагалі висловлюють сумніви щодо існування криміналістичної характеристики кримінального правопорушення. Проте дослідженням узагальнено, що криміналістична характеристика є інформаційною системою, що складається із криміналістично важливих і закономірно взаємозалежних ознак, виявлених у процесі узагальнення практики розслідування і судового розгляду певної категорії кримінальних правопорушень і виражених у певній їх сукупності, виділеній відповідно до об'єктивних закономірностей.

Ключові слова: криміналістика, криміналістична характеристика, інформаційна модель, кримінальні правопорушення.

CRIMINALISTICS CHARACTERISTICS OF CRIME: CONCEPT AND PRACTICAL SIGNIFICATION

Elvira ORZHYNKA,

Candidate of Law,

Associate Professor at the Department of Professional and Special Disciplines

Kherson Faculty of Odesa State University of Internal Affairs

SUMMARY

The article is devoted to the study of the place, of criminalistics characteristics of criminal offenses in the system of forensic science, analysis of approaches to its definition and establishing the role of such characteristics for pre-trial investigation, prevention and detection of criminal offenses. The author emphasizes that the concept of forensic characteristics of a criminal offense – still refers to the debatable and among scientists unformed a single generally accepted opinion. In particular, some scholars in general, express doubts about the existence of forensic characteristics of a criminal offense. However, the study generalizes that forensic characteristics – is an information system, consisting of forensically important and naturally interdependent features, identified in the process of generalization of the practice of investigation and trial of a certain category of criminal offenses and expressed in a certain set, selected in accordance with objectively current patterns.

Key words: criminalistics, criminalistics characteristics, information model, crime.

CARACTERISTICILE CRIMINALISTICE ALE UNEI INFRAȚIUNI: CONCEPTUL ȘI SEMNIFICAȚIA PRACTICĂ

REZUMAT

Articolul este consacrat studiului locului caracteristicilor criminologice ale infracțiunilor în sistemul științei criminologice, luării în considerare a abordărilor de definire a acestora și stabilirii rolului acestor caracteristici pentru cercetarea preliminară, prevenirea infracțiunilor și depistarea infracțiunilor. Autorul subliniază că conceptul de caracterizare criminalistică a unei infracțiuni aparține încă discutabilului, printre oamenii de știință nu s-au format o singură opinie general acceptată. În special, unii savanți, în general, pun la îndoială existența unei caracterizări criminalistice a unei infracțiuni. Totuși, studiul concluzionează că caracteristicile criminalistice reprezintă un sistem informațional format din trăsături importante din punct de vedere criminalistic și interdependente din punct de vedere logic identificate în generalizarea practicii de cercetare și judecare a anumitor categorii de infracțiuni și exprimate într-un anumit set, selectat conform unor legi obiective.

Cuvinte cheie: criminologie, caracteristici criminologice, model informațional, infracțiuni.

Постановка проблеми. Криміналістична характеристика кримінального правопорушення є одним із центральних елементів криміналістичної методики. З початку процесу формування методики розслідування певного виду кримінального правопорушення відчувається необхідність надання системи узагальнених відомостей про найбільш виразні ознаки даного виду кримінального правопорушення, що має передувати безпосередньо розробці комплексів методичних рекомендацій. На різних етапах становлення методики науковці-криміналісти вирішують це питання по-різному. На підставі аналізу й узагальнення різних методологічних підходів до визначення вихідних засад побудови системи окремої методики розслідування більшість науковців схиляються до думки, що основою побудови окремих методик є криміналістична характеристика кримінального правопорушення.

Незважаючи на більше ніж 60-тирічну історію розвитку поняття криміналістичної характеристики, питання щодо формулювання її визначення досі дискусійне, серед учених не сформована єдина загально визнана думка щодо нього. Варто відзначити, що Р.С. Белкін узагалі висловлював сумніви щодо існування криміналістичної характеристики кримінального правопорушення. Він ще в 1988 р. формулював таке питання: «Чи не перебільшується в нашій літературі новизна та значення криміналістичної характеристики?» [1, с. 180]. Та пізніше писав, що криміналістична характеристика лише поєднала в собі кримінально-правові та кримінологічні ознаки, тим самим не виправдала свого призначення, перетворившись на ілюзію, криміналістичний фантом [2, с. 221–222].

Дослідженню поняття «криміналістична характеристика кримінального правопорушення» присвячена значна частина праць учених-криміналістів. Серед них можна виділити роботи Р.С. Белкіна, С.І. Вінокурова, В.Г. Гончаренко, А.В. Іщенко, О.Н. Колесніченка, В.О. Коновалової, М.В. Салтевського, В.Л. Синчука, А.В. Старушкевича, М.П. Яблокова. Однак, незважаючи на вагомий вклад вказаних учених, залишається чимало дискусійних питань, а саме наявність суттєвих розбіжностей у визначенні поняття «криміналістична характеристика кримінального правопорушення», відсутність єдиного усталеного терміна.

Метою статті є дослідження місця криміналістичної характеристики кримінального правопорушення в системі науки криміналістики, розгляд підходів до її визначення, встановлення ролі такої характеристики для досудового розслідування, протидії кримінальним правопорушенням.

Виклад основного матеріалу. Перше згадування про криміналістичну характеристику кримінального правопорушення належить О.Н. Колесніченку, який писав про те, що до найбільш суттєвих положень, загальних для всіх окремих методик, належить «загальна криміналістична характеристика даного виду злочину», «злочини мають й загальні ознаки криміналістичного характеру» [3, с. 25].

Перше розгорнуте уявлення про криміналістичну характеристику кримінального правопорушення надав Л.А. Сергєєв. Він включив в її зміст способи вчинення кримінального правопорушення; умови, у яких вчинюється кримінальне правопорушення, особливості обстановки; обставини, що пов'язані з безпосередніми об'єктами злочинних посягань, із суб'єктами та суб'єктивною стороною кримінального правопорушення; зв'язки кримінального правопорушення конкретного виду з іншими кримінальними правопорушеннями й окремими діями, що не визнаються кримінально карними, але мають схожість із даним кримінальним правопорушенням, виходячи з деяких об'єктивних ознак; взаємозв'язки між вказаними групами обставин [4, с. 15].

М.В. Салтевський, А.В. Старушкевич розглядають криміналістичну характеристику як інформаційну модель, яка являє собою «кількісно-якісний опис» типових ознак конкретного виду (групи) кримінальних правопорушень, «який зображає кореляційні зв'язки між ознаками, що дозволяють будувати прогностичні моделі подій, які розслідуються, будувати криміналістичні версії щодо об'єктів, які розшукуються, конкретних осіб, причетних до кримінального правопорушення» [5, с. 90].

Звернемо увагу на те, що А.В. Старушкевич зауважував, що з метою зняття суперечок щодо існування терміна «криміналістичної характеристики» доцільно було б замінити його терміном «криміналістичний аналіз кримінального правопорушення» [6, с. 18]. Із чим ми взагалі не погоджуємося, оскільки вважаємо, що криміналістичний аналіз кримінального правопорушення – це власне криміналістичний метод пізнання, який використовується у криміналістиці для реалізації її завдань, розвитку теорії криміналістики, суть якого полягає в умовному розподілі криміналістично значущого досліджуваного об'єкта на окремі складові частини, кожна з яких вивчається у взаємодії як частина цілого [7, с. 15].

Р.С. Белкін, О.В. Дулов убачають у зазначеній характеристиці наукове абстрагування, яке має для слідчого лише орієнтаційне значення і повинно містити в собі характеристику вихідної інформації, системи даних про спосіб вчинення та приховання кримінального правопорушення, типові наслідки

його застосування, особу ймовірного злочинця та ймовірні мотив і мету злочину, особу ймовірної жертви злочину та деякі обставини вчинення кримінального правопорушення (місце, час, обстановка) [8, с. 112]. Саме із цим визначенням криміналістичної характеристики кримінального правопорушення погоджується і П.В. Берназ [9, с. 38].

В.В. Тіщенко, Л.І. Аркуша, В.М. Плахотіна надають таке визначення: це система притаманних тому або іншому виду злочинів особливостей, які мають велике значення для розслідування й зумовлюють застосування криміналістичних методів, прийомів і засобів [10, с. 118].

В.В. Пясковський, Ю.М. Чоноус, А.В. Іщенко й О.О. Алексєєв розглядають її як систему узагальнених даних про найбільш типові ознаки певного виду (групи) злочинів, що проявляються у способі та механізмі діяння, обстановці його вчинення, особі суб'єкта злочину, інших обставинах закономірним взаємозв'язком, який слугує основою наукового і практичного вирішення завдань розслідування [11, с. 430].

На нашу думку, натепер найбільш розгорнуте визначення криміналістичної характеристики належить М.П. Яблокову, «система опису криміналістично важливих ознак виду, групи та окремого кримінального правопорушення, які виявляються (помічаються) в особливостях способу, механізму й обстановці його вчинення, що надають уявлення щодо кримінального правопорушення, особи кримінального правопорушника й інших обставин, щодо певної злочинної діяльності, мають своїм призначенням забезпечення успішного вирішення завдань розкриття, розслідування та запобігання злочинності» [12, с. 36–37].

У результаті проведеного аналізу наведених визначень криміналістичної характеристики можна відмітити, що наявні три підходи до побудови інформаційної моделі. Так, одна група авторів будує визначення крізь призму «криміналістично значущих ознак» (М.П. Яблоков), друга – через ознаки складу кримінального правопорушення (В.В. Пясковський, Ю.М. Чоноус, А.В. Іщенко), третя – за ознаками предмета доказування (Р.С. Белкін, О.В. Дулов, П.В. Берназ).

Проте більшість авторів консолідовано вважають, що криміналістична характеристика кримінального правопорушення являє собою систему сприятливих для досудового розслідування даних, які відображають істотні особливості кримінального правопорушення і низку пов'язаних із ними обставин.

Тобто у вивчені криміналістичної характеристики кримінального правопорушення необхід-

но використовувати диференційований комплексно-цільовий підхід, який складається з різних рівнів (виходячи зі ступеня загальності аналізованого поняття): типового – як розроблену на підставі узагальнення слідчої та судової практики сукупність відомостей про криміналістичні ознаки (особливості) певного виду чи групи кримінальних правопорушень, які сприяють розслідуванню; індивідуального (одиночного, окремого) – як сукупність криміналістичної інформації, що відображає взаємопов'язані ознаки конкретного кримінального правопорушення [13, с. 113].

Криміналістична характеристика як єдине ціле має практичне значення лише в тих випадках, коли встановлені кореляційні зв'язки та залежності між її елементами. Дані про вказані залежності можуть служити підґрунтям для побудови типових версій у конкретних справах. У цьому полягає практичне значення криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень.

Похідним поняттям від криміналістичної характеристики кримінального правопорушення є криміналістична характеристика конкретного кримінального правопорушення, яка також є досить дискусійним поняттям.

Однак необхідно відмітити, що якісне розслідування закінчується отриманням досить повної та детальної криміналістичної характеристики конкретного кримінального правопорушення.

Тому важливі наукове дослідження та комплексне вивчення і розв'язання проблем, які пов'язані з методикою досудового розслідування певного виду кримінального правопорушення. Наукове криміналістичне пізнання відбувається через відповідну дослідницьку діяльність, об'єктами якої є злочинна діяльність та діяльність із досудового розслідування і запобігання кримінальним правопорушенням. Результатами наукової криміналістичної діяльності є розроблення теоретичних положень, рекомендацій з окремих методичних, організаційних або тактичних аспектів практичної криміналістичної діяльності. Чи варто виділяти як самостійний елемент криміналістичної характеристики типові матеріальні сліди кримінального правопорушення та вірогідні місця їх знаходження? На думку Р.С. Белкіна, цього робити не варто, оскільки опис способів вчинення та приховування полягає не лише в описуванні діянь, за допомогою яких досягається мета злочинного посягання, але й в описуванні типових наслідків застосування того чи іншого способу.

Під час розроблення окремих криміналістичних методик ідуть саме цим шляхом: описують типові способи вчинення кримінального правопорушен-

ня, ознаки, які дозволяють судити про те, які сліди вони залишають [14, с. 225].

Криміналістична характеристика, акумулюючи значні комплекси об'єктивних даних стосовно різних аспектів злочинної діяльності певного виду, систематизує їх та видає у вигляді програмованого знання, яке є важливим елементом у структурі окремої методики досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Загально визначено, що безпосереднє практичне значення для досудового розслідування і для теорії криміналістики має типова криміналістична характеристика кримінальних правопорушень, головними чином видова і групова, оскільки взаємозв'язок ознак, які характеризують криміналістичні особливості злочинів саме в межах виду чи групи, має закономірності. Вказана характеристика виду (групи) кримінальних правопорушень складається на основі узагальнення характеристик конкретних кримінальних правопорушень даного типу й акумулює чітку інформацію про час, місце, обставини, спосіб та інші деталі його вчинення, особу обвинуваченого й інших учасників кримінального процесу.

Тобто саме криміналістичні характеристики виду чи різновиду (групи) кримінальних правопорушень можуть і повинні стати орієнтиром для встановлення і конкретизації даних, які становлять у сукупності криміналістичну характеристику кримінального правопорушення з конкретної справи, орієнтиром у виявленні та дослідженні в ній доказів.

Названа характеристика будь-якого кримінального правопорушення, виду, групи складається з різних взаємопов'язаних один з одним структурних елементів, які в комплексі становлять єдину систему характерних криміналістичних ознак (особливостей) одного злочинного посягання, їх виду (групи). Критерієм виділення таких елементів слугуватиме здатність різних явищ, подій і фактів, пов'язаних із кримінальним правопорушенням, залишати різного роду сліди (наслідки), які можуть бути об'єктом криміналістичного дослідження і характеризувати інші сторони злочинної діяльності [15, с. 113].

Висновки. Отже, криміналістична характеристика – це інформаційна система, що складається із криміналістично важливих і закономірно взаємозалежних ознак, виявлених у процесі узагальнення практики розслідування і досудового розгляду певної категорії кримінальних правопорушень і виражених у певній їх сукупності, виділеній відповідно до об'єктивних закономірнос-

тей. До того ж криміналістична характеристика кримінального правопорушення являє собою абстрактне наукове поняття, саме в такому значенні вона використовується у криміналістиці. Її можна розглядати як вірогідну інформаційну модель і відповідно використовувати слідчим лише як орієнтувачу інформацію.

Список використаної літератури:

1. Белкин Р.С. Криминалистика. Москва : Норма, 2003. 607 с.
2. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. *Злободневные вопросы российской криминалистики*. Москва : Норма, 2001. 320 с.
3. Колесниченко А.Н. Криминалистическая характеристика преступлений. Харьков, 1965. 125 с.
4. Сергеев Л.А. Актуальные вопросы криминалистической характеристики преступлений. Саратов, 1967. 250 с.
5. Олішевський В.В. Криміналістична характеристика викрадення людини, вчиненого з корисливих мотивів. *Право і безпека*. 2004. № 4. С. 90–96.
6. Старушкевич А.В. Криміналістична характеристика злочинів : навчальний посібник. Київ : НВТ «Правник». 1997. 41 с.
7. Оржинська Е.І. Метод криміналістичного аналізу злочину та злочинної діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2015. 20 с.
8. Весельський В. Криміналістична характеристика злочинів. *Право України*. 2001. № 5. С. 112–118.
9. Берназ П.В. Поняття «криміналістична характеристика злочину». *Південноукраїнський правовий часопис*. 2017. № 2. С. 34–38.
10. Тіщенко В.В., Аркуша Л.І., Плахотіна В.М. Криміналістика : навчально-методичний посібник. Одеса : Фенікс, 2013. 338 с.
11. Криміналістика : підручник / В.В. Пяковський та ін. Київ, 2015. 544 с.
12. Криминалистика / под. ред. Н.П. Яблокова. Москва, 1999. 718 с.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

ОРЖИНСЬКА Ельвіра Ігорівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри професійних та спеціальних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ;

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

ORZHYNska Elvira Ihorivna – Candidate of Law, Associate Professor at Professional and Special Disciplines of Kherson Faculty of Odesa State University of Internal Affairs;
Orginska@ukr.net